

7

1983

A BÉKÉS MEGYEI
MÚZEUMOK
KÖZLEMÉNYEI

65/21

A címlapon: Az orosházi Szántó Kovács Múzeum
A hátlapon: Az Orosházán 1926-ban megnyílt Polgári Iskola Gyűjteményéből

069
345

19154

Árpád Cs.

A BÉKÉS MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI

TANULMÁNYOK OROSHÁZÁRÓL
ÉS KÖRNYÉKÉRŐL

7

1983

BÉKÉSCSABA

A BÉKÉS MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI

Sorozatszerkesztő:

DÉR LÁSZLÓ

A kötetet szerkesztette:

NAGY GYULA

Technikai szerkesztő:

MORVAY SÁNDOR

Lektorálták:

**BENKŐ LORÁND
BODROGKÖZY GYÖRGY
ELEK LÁSZLÓ
HAJDÚ MIHÁLY
HERCZEGH MIHÁLY
KOVÁCS ZOLTÁN
MOLNÁR LÁSZLÓ
SZABÓ FERENC
TAKÁCS LÁSZLÓ
RÉZ GYULA**

A tartalmi összefoglalókat német nyelvre fordította: DCMINKA GERHARD

Kiadja a Békés megyei Múzeumok Igazgatósága

A kiadásért felel a Békés megyei Múzeumok igazgatója
Pl.: 750

Készül: a Szegedi Nyomdában, magasnyomással
Forma: B/5

Mitteilungen der Museen des Komitats Békés

Publications of Békés County Museums

Druck: Szegedi Nyomda (Druckerei Szeged) Hochdruck

Az orosházi múzeum hőskora (1945—1950)

NAGY GYULA

Juhász Balázs emlékére

I. Egy álom megvalósul

Az orosházi múzeum egy emberöltővel ezelőtt nyitotta meg kapuit a közművelődés számára. Néhány évtized hamar elrepül, nem is túlságosan nagy idő, de mégis alapvetően fontos lehet, ha az a kezdet nehézségeinek a megoldását, a múzeumi gondolat megvalósítását is jelenti. Múzeumunk már eddig is sokszor megmutatta életrevalóságát: gazdag anyaga példás rendben sorakozik raktáraiban, élményt nyújtó kiállításain immár generációk nevelkedtek fel, s falai között jelentős tudományos munka folyik. Élettörténete pedig felettébb tanulságos. Iskolapéldája annak, hogy néhány lelkes ember áldozatos munkája képes egy jelentős intézményt létrehozni és felvirágoztatni.

Hálával és tisztelettel kell emlékeznünk Juhász Balázs polgári iskolai tanárra, aki kitartó, lelkes munkával, az alkotók szenvedélyével egy életen át folytatott gyűjtés-

1. kép. Juhász Balázs, a múzeum megalapítója

sel vetette meg az orosházi múzeum alapját. Nem kevésbé jelentős az a tény sem, hogy Schwarcz János értékes házának a felajánlásával otthont biztosított az intézménynek. Végül két lelkes pedagógus: Nagy Gyula és Sítkei József szervezte meg az orosházi múzeumot. Ez a nem kis erőfeszítést kívánó munka, úgy gondoljuk okulással szolgálhat mások számára is — ezért is vállalkozott e sorok írója a múzeum első időszakának, az intézmény hőskorának a megírására. Az orosházi múzeum aránylag fiatal közgyűjtemény (Gyulán, 1868 óta, Szetesen 1897-től, Békéscsabán 1899 óta van múzeum, ill. múzeumpártoló egyesület), története mégis jelentős része az alföldi kisvárosok múzeumügyének.

Múzeumunk története elválaszthatatlan Juhász Balázs (1874—1930) személyétől. A tanulmány írója is tanítványa volt annak a férfinak, akire a gyűjteményen és az egyre halványuló, de még ma is élő emlékezeten keresztül tekinthetünk vissza. Legelevenebben él még ma is bennünk a gyűjtőszervezője. Munkánkkal ennek szeretnénk emléket állítani.

Mint tanár, nagy lelkesedéssel fáradozott az ifjúság nevelésén, de igazán a múzeális tárgyak gyűjtése jelentette számára a legfontosabbat. Az értékes iskolai gyűjtemény a tanú arra, hogy kiváló gyűjtő volt. Az anyag jelentős részét a tanulók gyűjtötték, nagyszerűen tudta mozgatni a tanulóit a gyűjtésben való részvételre. Viszonylag nem is volt nehéz munka ez, mert előtte hasonló munkát Orosházán mások nem végeztek, s így gazdag anyag kínálkozott a begyűjtésre. Tevékenysége mégis úttörő jellegű, mert másoknak is példát mutatott iskolamúzeum létrehozására. A diákok gyűjtőtevékenységét az is fokozta, hogy minden áldott óra elejéből 10—15 perc eltelt a napi gyűjtés átvételével és értékelésével. Egyesek vissza is éltek vele: akadt olyan tanuló is, aki vastárgyat dugott a *dudvába*, s amikor megrozsdásodott, bevitte. Nyakleves járt érte.

Kitartó gyűjtő volt: egy emberöltőn keresztül gyűjtött. Az órákői szüneteket is a gyűjtés szolgálatába állította. Régi tárgyak felől vallatta növendékeit. A tanulók jelzése alapján feljegyzéseket készített, ami a felajánlások teljesítését is elősegítette. Sokszor tárgyak bemutatásával irányította a gyűjtést. Ez a módszer is eredményes volt, mert olyan tárgyak is a gyűjtés központjába kerültek, amelyekben sokan nem is láttak múzeális értéket. Ezeket a pusztulástól mentette meg az utókor számára. Ki nem fogyott az ötletekből. Mindent elfogadott és feljegyezte az adományozó nevével, ezért a tanulók körében állandósult a gyűjtési kedv. Később az adományokat hírlapilag is nyugtázta, az eredményesebb gyűjtőket pedig oklevéllel jutalmazta. A világháború alatt is nagy lendülettel folytatta a gyűjtést. Ezzel egy új gyűjteményág keletkezett: a háborús gyűjtemény. A harctereket járt katonák hozták haza ezeket a darabokat. Tanított a felső mezőgazdasági iskolában is. Ennek az iskolának a tanulóit ugyanúgy bekapcsolta a gyűjtőmunkába, mint a polgári fiúiskola növendékeit. Ennek sajnos hátránya is volt, mert a felső mezőgazdasági iskola tanulóit az ország legkülönbözőbb területeiről jöttek és távoli szülőföldjük, lakóhelyük régészeti és néprajzi értékeit hozták Orosházára. Az orosházi múzeum anyagából még ma is kiválik a régi gyűjtésből származó néhány tárgy, amely a mi gyűjtőterületünkre nem jellemző.

Mint a történelem tanára, kezdetben kicsiny szertárát szándékozott gyarapítani. Nemcsak összeszedette tanulóival a kamrák zugában, padláson hanyódozó, pusztulásra ítélt tárgyakat, eszközöket, hanem velük tisztogattatta, s rendezte is. Kiténtetés volt a tanulók számára, amikor iskolai szünetekben tanáruk irányításával a tárgyak tisztogatásában és rendezgetésében részt vehettek. A gyűjtés olyan eredményes volt, hogy magasabb célt tűzhetett ki maga elé: az orosházi múzeum létrehozását.

Az iskolai gyűjtemény

A tárgyak száma egyre nőtt, s a kis méretű szertár hamar szűk lett: jutott folyósóra, tanári szobába, sőt másik szertárba is. A gyűjtemény egy részének meghatározása után a rendezés munkája következett. Ennek megindulását lehetővé tette Tas Ferenc igazgatónak lelkes támogatása, ki különböző forrásokból az első szekrényeket elkészítette, folytatásához pedig Orosháza község érdemes elöljárósága és képviselőtestülete nyújtott segítséget: évente 500—600 pengő szerepelt a községi költségvetésben a múzeum támogatása címén. Ebből a tárgyak elhelyezésére alkalmas különböző alakú és rendeltetésű szekrények egész sora készült. Ez már előrevetette az árnyékát a múzeum közelgő megnyitásának.

A tekintélyes anyag a következő gyűjteményekből állt: régészeti, pénz-, néprajzi, kézirat- és háborús gyűjtemény.

A régészeti gyűjteményben a csiszolatlan kőkorszaktól kezdve a honfoglalás koráig minden korszakból volt néhány darab. Az őskort csiszolatlan és csiszolt vésők, balták, nyílhegyek, csontszerszámok, edények, edénytöredékek, barlangi medve fogai, fibulák, nyakékek, bronzkardok stb. képviselték. A legértékesebb tárgyak a népvándorlás-korabeli leletek. A tárgyak túlnyomó részben Orosháza közvetlen környékéről valók és lelőhelyeik ismeretesek voltak. — A pénzgyűjtemény rendkívül gazdag és változatos volt. A sok római ércpéNZ és a hazai érmék mellett számtalan újabbkori vert péNZ volt a világ minden részéről. Magyar és idegen papírpénzek, háborús szükségpénzek nagy tömege is található volt a gyűjteményben. Nemcsak a helybeliek adakoztak: idegenbe szakadt volt növendékek is.

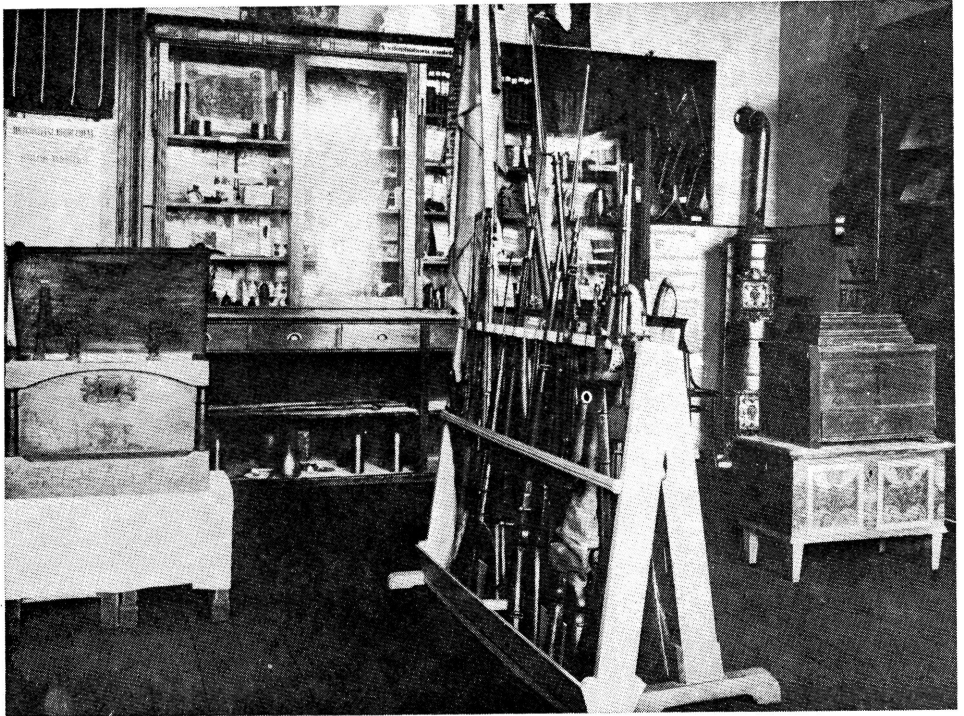
A néprajzi gyűjtemény volt a legfiatalabb. Túlnyomó részét a ma már nem használatos házi eszközök tették: gyertyamártók, gyertyaöntők, koppantók, csiholók, csészek, fazekak, korsók, kulacsok, butykosok stb. Figyelemre méltó volt a hálászati és pásztorfelszerelés: botok, ostorok, pásztorfoszorúk, bőrduda, dohányzacskó, kolompok stb. A bútorokat tálasok, tulipános láccák, bölcso, faliszekrény stb. képviselték. Megtalálhatók voltak a néprajzi tárgyak között: kékfestőminták, mézecska-lácsformák, ostyasütők, borotvatartók, lámpások, mécsesek stb. Nemes formájukkal, finom kidolgozásukkal kitűntek a céhládák, a hozzájuk tartozó céhlevelekkel. Nevezetesen darabja volt a gyűjteménycsoportnak a zombai kisharang, melyet a falualapítók hoztak magukkal 1744-ben Zombáról. Érdekes volt az orosházi első gyógyszer-tár néhány régi edénye, lombikja és egykorú mérlegkönyve. A néprajzi tárgyakat lehetett legnehezebben rendezni, mert annak kellett a legnagyobb hely.

A kéziratgyűjtemény Jókai Mórnak egy regénytöredékét, Székács József ev. püspök több prédikációját, így Berzsenyi felett mondott halottibeszéd-kéziratát, Petőfi István levelét, Mikszáth, Szabolcska, Rákosi Viktor, Tisza István, Bartóky József, Hegedűs István kézirateit, s néhány régi könyvet tartalmazta.

Legnagyobb a háborús gyűjtemény volt. Több értékes fegyver, különböző méretű gránátok, srapszelek, sokféle töltény, jelzőkészülékek, katonai ruházat és felszerelés alkotta a gyűjtemény gerincét. De nagy számmal voltak ott: emléklapok, kitüntetések, harctéri emléktárgyak, háborús fényképek, hadifoglyok írásai, az egész Veszteség-lajstrom háborús újságpéldányok, falragaszok stb. A múzeum anyaga — jelentős értéke mellett — a korra jellemző gyűjtési szempontokat, jórészt még a világháború előtti gyűjteménygyarapítási irányokat tükrözte.

Orosháza közönségének 1927. április 10-én mutatták be a gyűjteményt a polgári fiúiskola két tantermében, mint: az iskola múzeumát.

Jelentős esemény volt akkor az Orosháza kulturális életében. Vendégkönyvünk bejegyzései is ezt igazolják. Megtekintették a kiállítást a község és környéke közgaz-

2. 3. 4. kép. Az iskola múzeuma

gatásának, valamint gazdasági és kulturális életének akkori vezetői is. Ezenkívül még a látogatók egész sorának aláírását őrzi vendégkönyvünk. A múzeum megalapításának elképzelése nagy lépéssel haladt előre a megvalósítás útján.

Sajnos, az épület három iskolának (polgári fiú-, polgári leány- és felső mezőgazdasági iskolának) szűknek bizonyult, szükség volt tanteremre, s az anyagot egy terembe kellett összeszűfolni. Így aztán a tárgyak egy része ismét folyosókra, előszobákba került.

Az iskolai gyűjtemény még ilyen szétszórt állapotban is felkeltette a szakemberek érdeklődését. Így többek között: dr. Alföldi András, dr. Banner János, dr. László Gyula, dr. Nagy Lajos, dr. Radnóti Aladár, dr. Szabó Zoltán és dr. Tompa Ferenc egyetemi tanárok, valamint néhány külföldi szakember aláírását is őrzi vendégkönyvünk. A háború éveiben s az utána következő időben a háborús emléktárgy gyűjtése került előtérbe, így a többi múzeális tárgyhoz képest ez a gyűjtemény erősen felduzzadt. Nemcsak a közönség, de az iskola vezetősége is értékén felül becsülte. Nem így a szakemberek, akik a régészeti anyag egy darabját többre becsülték, mint az egész háborús gyűjteményt.

Juhász Balázs halála után Balás Béla igazgató, később Göndös József igazgató, majd annak megbízásából Sitkei József tanár lett az iskolai gyűjtemény gondozója.

A II. világháború eseményei községünket is elérve, a gyűjteményt sem hagyták érintetlenül. 1944 nyarán, Orosháza telepítésének 200. évfordulóján Csizmadia György gimnáziumi igazgató javaslatot tett a községi előljárószághoz néprajzi és helytörténeti múzeum létesítésére. Az intézményt a Juhász Balázs-féle iskolai gyűjteményre és Dr. Klein Andor magángyűjteményére, valamint a további gyarapításra

kívánta alapozni. Javaslatot tett az ideiglenes elhelyezésre is. A beadvány ügyében 1944-ben nem történt intézkedés. A harci események után ugyanakkor az iskolai gyűjtemény anyagának egy része megsemmisült, használhatatlanná vált, vagy szőrén-szálán eltűnt. Jellemző a régészeti tárgyak tragédiája: Restaurálás céljából a szegedi múzeumba küldendő néhány nagyobb ládába csomagolt régészeti anyag elszállításra várt. A polgári iskolát kórházzá rendezték be, s miután a ládákra szükség volt: tartalmukat a szemétdombra öntötték. Az erősebb edények épen maradtak, a vékonyabb falúak rapittyá törtek. Sitkei József szedegette össze az iskola altisztjével. A megtizedelt gyűjtemény értéke még így is jelentős maradt. Sajnos a tárgyak lelőhelyéről, valamint leletkörülményeiről, életéről csak kevés feljegyzés maradt: néhány szarmata edényen ceruzával írt lelőhely.

Orosházán a felszabadulás után nagyon hamar visszatért az élet a rendes kerékvágásba. Úgy látszott, hogy eldőlt az évtizedes per: Orosháza város lesz. Már 1945. január 11-én megalakította a Nemzeti Bizottság a Múzeumi Bizottságot. Schwarcz János ugyanis már ekkor felajánlotta házát a megszervezendő múzeum és könyvtár céljaira. A felajánlást 1945. május 4-én fogadta el az orosházi képviselő testület. Ez alapvető fordulatot hozott a múzeum ügyében.

5. kép. Schwarcz János által a múzeumnak ajándékozott épület a Dózsa György utca 5. szám alatt

Schwarcz János (1901—1964) ismert egyénisége volt Orosháza kereskedelmi életének. Minden szépért, jóért lelkesedett, járatos volt a művészettörténetben és maga is festegedett. A család deportálásából elsőként hazaérkezve a maga és családja

névében felajánlotta emeletes családi házát az orosházi múzeum otthonául, azzal a kikötéssel, hogy a család annak egy részét holta napjáig használhassa.

Az épületet az 1930-as években Bokor Pál orosházi építőmester építette, a megrendelő elgondolása szerint. Az épület külsőre tetszetős, berendezése is jómódra és ízlésre vallott. A tágas hallban Rajki József szobrász alkotta kandalló, barokk csillár, a barokk kastélyok hangulatát idéző, jól megkomponált, impozáns lépcsősor vezet az emeletre. Bútorzata a háborús események áldozata lett. Egy garnitúra azonban átveszélte a háborút is. Schwarcz János szerint Pákh Albert környékbeli intéző, vagy földbirtokos tulajdona volt, s a hagyomány szerint a garnitúra Petőfi Sándort is látta. Az épület felajánlója Orosháza városával 1948-ban ajándékozási szerződést kötött. Sajnálatos, hogy azok a tárgyalások, melyek arra voltak hivatva, hogy ezt a múzeum a telegkönyvbe is feltüntethesse — nem vezettek eredményre.

1945 őszén boldogan vettük birtokba az üres épületrészt és nyomban hozzákezdünk a hurcolkodáshoz: a nagyobb tárgyakat laposkocsikkal, a kisebbeket pedig kasokban hordták a tanulók. A beköltözés után majdnem reménytelen helyzet alakult ki: az ömlesztett anyag garmadában hevert a termék közepén. Amde mi nem csüggedtünk, s hozzákezdünk a rendezkedéshez. Minden áldott délután 2—3 jó tanuló önkéntes segítségével folyt a rendezés. A környezethez nem illő nagy, ormótlan székere nyeket hej, de sokszor meghurcoltuk. De fiatalok és boldogok voltunk: tele lelkesedéssel. A végleges helyüket azonban sohasem találtuk meg, mert kezdetben is éreztük, hogy ebbe az épületbe, ezekbe a termekbe más berendezés illik. Megfelelő berendezéssel nagyon sok munkától és vergődéstől megszabadultunk volna.

1946. év tavaszán elhatároztuk, hogy a termeket kifestetjük, s húsvétkor megnyitjuk múzeumunkat. Nem volt könnyű feladat, mert egy fityingünk sem volt. Segítségért a társadalomhoz fordultunk. Orosháza és Vidéke Ipartestület szobafestő- és mázó szakosztálya ingyen kifestette az összes helyiségeinket. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy az Ipartestület 1 kg enyvet s a Dolgozók Szövetkezete 1 kg enyvet s 1 kg szappant utalt ki erre a célra. Nehéz idők jártak akkor. A friss festés szaga még el sem illant, máris elkezdünk a múzeum közeli megnyitásán dolgozni. Fáradságos munka után végre elérkeztünk életünk egyik nagy eseményéhez: 1946. év április 21-én a kapunyitáshoz. Orosháza kulturális élete új értékkel gazdagodott. A fiatal intézmény boldogan fogadta látogatóit. Egy álom megvalósult.

II. Segítőkész szervezetünk: a Múzeumi Bizottság

A felszabadulás után múzeumunknak szervezeti keretet igyekeztünk biztosítani. Ezt a Múzeumi Bizottság jelentette. A mi időnkét főleg az anyag további gyűjtése, rendezése és kialakítása vette igénybe. Számos olyan feladattal találkoztunk — különösen az első időkben —, aminek a megoldása erőnket meghaladta. Ilyen esetekben a Múzeumi Bizottságnak kellett állást foglalni (jogi esetek, költségvetés stb). A Múzeumi Bizottság összetételénél fogva is hivatott volt ezeknek a feladatoknak a megoldására, mert tagjai között a Párt és a város képviselőin kívül a tömegszervezetek és iskolák küldöttei is helyet foglaltak.

A Múzeumi Bizottságot — mint láttuk. — először 1945-ben szervezték meg, mikor Orosháza község közgyűlése foglalkozott azzal a tervvel, hogy a polgári fiúiskola iskolai gyűjteményét községi tulajdonba veszi és belőle múzeumot szervez. Ez a bizottság csak előkészítő bizottságnak tekinthető, mert a végleges Múzeumi Bizottság csak a múzeum nyilvánossági jogának megadása után alakulhatott meg.

A múzeumi előkészítő bizottság összetételében is változás történt, mert 1946. január 1-én Orosháza várossá alakult: a községi főjegyző és a bíró helyét a polgármester, a főjegyző és a számtanácsos foglalta el. Orosháza város múzeumi előkészítő bizottság tagjai: Balás Béla felsőmezőgazdasági iskolai igazgató, Németh István polgármester, dr. Papp Károly városi főjegyző, Filippinyi Pál városi számtanácsos, Göndös József polgári iskolai igazgató, Czinkótszky János tanító, Csizmadia György gimnáziumi igazgató, Darók József Békés vármegyei Gazdasági Egyesület titkára, Fürst Ervin evangélikus lelkész, Holeczka Gyula felsőmezőgazdasági iskolai tanár, Horváth Kálmán református lelkész, Kadocsa Oszkár áll. népiskolai igazgató, dr. Mády Zoltán gimnáziumi tanár, Nagy Gyula népiskolai tanító, Sitkei József polgári iskolai tanár, Sulyok István mezőgazdasági szakiskolai igazgató, Schwarcz János kereskedő, Szemenyei Pál szakszervezeti titkár, Tóth Ferenc róm. kat. népiskolai igazgató-tanító, és dr. Tömöry Lajos gimnáziumi tanár.

A múzeumi előkészítő bizottság 1947. évi február 6-án Csizmadia György gimnáziumi igazgató indítványára írásban felhatalmazta Nagy Gyulát és Sitkei Józsefet a múzeum vezetésére. Sitkei József orosházi származású magyar—történelem szakos polgári iskolai tanár volt az iskolai gyűjtemény legutolsó gazdája, aki a gyűjtést is folytatta tanítványai segítségével. Nagy Gyula orosházi származású népiskolai tanító az Orosháza—Gyulai úti tanyai népiskolában néprajzítárgy-gyűjtést folytatott, s egy kis iskolai gyűjteményt hozott létre. Majd az Orosháza—Pesti úti népiskolában működve Orosháza tanulóifjúságával népi játékokat és babonákat gyűjtetett. Mindketten már 1945-től közösen tevékenykedtek a múzeum megszervezésén. A fenti ülésen Göndös József polgári fiúiskolai igazgató indítványozta, hogy a fontosabb ügyek végzésére egy öt tagból álló intéző bizottságot küldjön ki a múzeumi előkészítő bizottság. Az indítvány elfogadása után az előkészítő bizottság Balás Béla, dr. Papp Károly, Csizmadia György, Nagy Gyula és Sitkei József személyében megválasztotta az intéző bizottságot.

III. A további fejlődés útján: a gyűjtemény gyarapítása

A visszaemlékezésre, valamint az első évek kevés aktáira támaszkodva világosan kirajzolódik, hogy legfontosabbnak tartottuk a képtárnak a megalapítását, mert úgy véltük, hogy a festmények rangot adnak a múzeumnak, és nagyon vonzzák a látogatókat. Mi is szerettük a szépet, képzőművészeti érdeklődésünk is volt. (Nagy Gyula rajzot is tanított, Sitkei József pedig részt vett Budapesten a rajz-kézimunka és műalkotások ismerete szakfelügyelői országos továbbképzésén.) Azonkívül Schwarcz Jánosnak is szívügye volt a képtár. Célunkat adományozás és letétek szerzése útján kívántuk elérni, mert — különösen eleinte — anyagiak nem álltak rendelkezésünkre.

Először az orosházi származású festőművészekről kértünk képeket. Boldizsár István, a képzőművészeti főiskola tanára — a nagybányai festőiskola utolsó Magyarországon élő mestere — két értékes képével ajándékozott meg bennünket: A nagybányai malomalja és a Boglyák c. képei képtárunk büszkeségei. Levelében azt is közölte, hogy idővel, esetleg hagyaték útján is gazdagítja múzeumunkat. Csáki-Maronyák József iparművészeti főiskolai tanár néhány képet adott azzal, hogy azokat váltogathassa. A Balaton mellett élő Rezes Molnár Lajos 4 képpel gyarapította kép-gyűjteményünket. Az orosházi származású Thék Endre özvegyétől pedig egy Lotz-, s egy Borsos-képet kértünk, de akkor már a családnak odaígérte. Fáber József rajz-tanár özvegyétől Csáki-Maronyák választott ki számunkra egy szép képet. Az Oros-

házi Ipartestülettől nem volt nehéz megszereznünk Tóder Gyula: Thék Endre című nagyméretű képét. A már meglevő kis képtárunkat szeretttük volna még értékesebbé tenni, ezért kerestük fel 1948-ban a Szentesen élő nagymestert: Koszta Józsefet. Sajnos a mestert az utolsó napjaiban látogattuk meg. A városzélti, fehérre meszelt kis parasztház előszobájában karosszékben bóbiskolt a mester. Szavára Annuska az ágy alól előszedegette a legutóbbi évek remekműveit. Megcsodáltuk s az alvó mestertől, és Annuskától búcsút vettünk. Szándékunkat meg sem említettük, így kép nélkül, de egy életre szóló élménnyel távoztunk.

Képtárunkat letéti képek segítségével is igyekeztünk gyarapítani. Szívós harcot folytattunk a csabai múzeummal a Szépművészeti Múzeum letétjéért. Ugyanis a csabai múzeum akkor még nehezen volt látogatható. Mondják, megtekinteni is csak úgy lehetett, ha a látogató papírt, belépési engedélyt vitt dr. Südi gyógyszerész úrtól. Mi, mint a héják csaptnak le a 15 szebbnélsebb képre. Irattárunk őrsi azokat az izgalmas levélváltásokat, melyek harcunk különböző fázisait örökíti meg. Az a tudat adott erőt, hogy a mi kis múzeumunk kapuit szélesre tártuk népünk művelődése előtt. Végül is boldogan vittük a KOF írásbeli rendelkezését, amely felszólítja a csabaiak a letéti anyag azonnali átadására, s Sass Árpád mütáros legnagyobb ámulatára tehert gépkocsin el is hoztuk azt. Benyovszky: Téli táj, Berény Róbert: Kastély teraszán, Egri József: Munkás, Glatz Oszkár: Festőinas, Koszta József: Domboldalon, Rippl-Rónai: Temetnek, Szőnyi István: Este Zebegényben és Vaszary János: Városi világitás c. képek gyarapították képtárunkat, hogy csak a legszebb képeket említsük. A vásárhelyi múzeumtól Tornyai János: Csokorkötők c. remek képét kaptuk letétként. Ez a kép vázlata volt annak, amellyel annak idején Barcelonában a világkiállítás nagydíját megnyerte. Az orosházi Ev. Egyház 3 letéti képpel gyarapította gyűjteményünket. Ezek közül Haán Antal: Székács József c. képe volt a figyelemre méltó.

Már az első években Fáber József, Sain Márton, Szalók József és Török István orosházi rajztanárok és festők műveiből rendeztünk kiállítást. De nem mindig volt elég a jóindulatunk, mutatja az is, hogy egyszer-máskor tévedtünk. Egyszer egy neves orosházi származású festőművészt együtt szerepeltettünk egy csak helyileg ismert rajztanárral. Máskor szeretttük volna városunkban is élt: Kohán Györgyöt megnyerni kiállítás rendezésére. Ez a vállalkozásunk is balul ütött ki. A művész szívesen vállalkozott kiállítás rendezésére. Levélváltásunk során kitűnt, hogy túlfeszítettük a hűrt: szeretttünk volna a művésztől egy képet kapni a képtárunk számára. Erre a Tornyai Társaságtól egy olyan levelet kaptunk, „melyet nem szívesen tennénk ki a kirakatba”. A levélnek igaza volt: kérésünk a nyomorgó művésztől ellenkezett a humanitással. Most igazat adunk a levélírónak, de bocsánatot már csak Kohán emlékéért kérhetünk. Az ment minket, hogy képvásárlásra egy fityingünk sem volt. A művészet népszerűsítése során elkövetett csetléseink-botlásaink sem szegték kedvünket. 1947 pünkösdi vasárnapján a munkásdalogyetek országos dalosünnepélye alkalmából kiállítást rendeztünk Boldizsár István, Cáski-Maronyák József és Rajki József alkotásaiból.

Kezdetben különösen a közületektől igyekeztünk helytörténeti anyagot gyűjteni. Orosháza községétől megkaptuk a bírói széket és pálcát. A Casino könyveit buzgó emberek elégették, alig tudtunk néhány darabot megmenteni. Később a feloszlott Orosháza és Vidéke, valamint Tótkomlós és Vidéke Ipartestülete 1 db selyem díszzászlóval és 2 db céhládaival gyarapította tárgyaink számát. Különösen értékes tárgyakat kaptunk Thék Endre özvegyétől. Tudomásunkra jutott, hogy az orosházi származású Thék Endre özvegye nyomorog, s a beteg matróna a Magyar Tanítónők Otthonában kapott menedéket. Mindezek ellenére — kérésünkre — az elhagyott lakása összes múzeális tárgyait a múzeumunknak ajándékozta. Egy orosházi vállalat áruszállító tehergépkocsiján — fél éjszakán hideg szélben utazva — felmentem Pestre.

Akkor már az Üllői út egyik sarkán álló Thék-ház faláról levették a Thék Endre utca tábláját. Am a IV. emeleten fekvő Thék-lakásban még szomorúbb látvány fogadott: a szétdult lakás egyik szobájának kellős közepén álló fürdőkádba csorgott a megroggalt tetőről az esővíz. Mindent kiválaszhattunk és elhozhattunk. A sok értékes emléktárgyat egy szerény méretű „Thék Endre-emlékkiállítás” keretében mutattuk be. A nemes adomány és az özvegy szomorú sorsa felbátorított bennünket arra, hogy segítséget kérjünk a számára. Kérésünkre a helybeli és a budapesti ipartestület nyújtott anyagi támogatást a nagyon rászorulóknak, s Orosháza városa is havi 100 forintot szavazott meg az özvegy részére.

Megszereztük a második világháborúban elhurcolt dr. Klein Andor orosházi ügyvéd hagyatékát is. A kerámiáit beolvasztottuk gyűjteményünkbe, az iratanyag pedig Gyulára, a Megyei Levéltárba került. Néhány egyiptomi és római tárgyat pedig átadtunk a Szépművészeti Múzeumnak. Sorra jártam a vásárhelyi találosokat, hogy egy-két remek munkájjal öregbítsék kerámiagyűjteményünk jó hírét. Meggyőződttem arról, hogy a személyes tulajdonukban levő néhány tárgyon kívül valóban nincs már múzeális anyaguk, de vásári portékával valamennyi megajándékozott.

A múzeum hőskorában rögeszménk volt a környékbeli és a budapesti múzeumokból az orosházi származású anyagot letétként „visszakérni”. A Nemzeti Múzeumból a Tatársánc leleteit s a Néprajzi Múzeumból az orosházi párnavegeket szeretttük volna megkaparintani. Még azt is kinyomoztuk, hogy a szegedi múzeumban 164 db néprajzi tárgyunk van. Balassa Iván hűtötte le kissé gyűjtőszenvédélyünket, mondván: Az orosházi anyagot sohasem kaphatjuk vissza, mert az nem volt a tulajdonunk. A korszerű raktárból nem szabad egy rosszabb raktárba kerülni a tárgyaknak. Persze, most már világosan látjuk, nem a jó helyen tárolt tárgyakat kell megszerezni, hanem a még kint levő, elkallódásra ítéltet kell begyűjteni. De az nehezebb!

Az első időkben a néprajzi tárgyakat nem tervszerűen gyűjtöttük. Elég sok tárgyunk volt már, annak rendezésével voltunk elfoglalva. Valljuk meg őszintén, szak tudással sem rendelkezünk. Mindamellet a néprajzi tárgyakat is gyűjtöttük ugyanolyan módszerekkel, mint amilyeneket Juhász Balázstól tanultunk. Most már a megnyílt kiállításainkat is felhasználtuk a tárgyak gyarapítására. A látogatások alkalmával felirtuk a felajánlott tárgyakat, és utána mentünk. Különösen a népi kerámia volt az egyik kedvelt területünk. De már a múzeum első időszakában is sok értékes régészeti anyaggal gyarapodott a gyűjtemény.

Az első kiállításainkra már alig emlékszünk. A földszinti nagyteremben mutattuk be a régészeti anyagot. Az emeleti sarokhelyiség (a mostani iroda) a kismerterségé, a céhes anyagé volt. Az utcai két szobát képtárnak rendeztük be. Míg az udvari szobában a néprajzi tárgyak álltak. Eleinte csak vasárnap de. 9—12-ig voltunk nyitva, később délután is. Máskor nem is nyithattunk ki, hiszen mindketten teljes óraszám-mal tanítottunk. Belépődíj nem volt, de önkéntes adományokat elfogadtunk. Annak ellenére, hogy mindketten főhivatású nevelők voltunk, mindent megtettünk, hogy múzeumunk értékes anyagát közkinccsé tegyük. Ezért fordultunk a Magyar Dolgozók Pártja Oktatási Bizottságához, hogy támogassa ezt az elgondolásunkat: „A múzeum vezetősége a maga részéről is a legteljesebb mértékben a dolgozók széles tömegei művelődésének emelése szolgálatába óhajtja állítani a múzeumot s ezért tisztelettel kéri az Oktatási Bizottságot, hogy a nevelési programjába múzeumunk meglátogatását beállítani szíveskedjék. A múzeumlátogatások alkalmával a múzeumvezetők a legnagyobb készséggel szakszerű magyarázatokkal szolgálnak.” Csoportos látogatásra meghívtuk a Szakmaközi Bizottság Titkárságát, a határőrséget, a környékbeli gép-állomásokat és az összes iskolákat is. Különösen fontosnak tartottuk az iskolák tanulmányi életének a mozgósítását. Közöltük az iskolákkal:

- „1. Hétköznap tanítunk, de a múzeum kulcsát átadjuk az osztályvezető tanítónak, tanárnak.
2. November 21-től december 21-ig minden vasárnap de. 11 órakor szakvezetést tartunk a múzeumban.
3. Szeretnénk, ha a múzeumlátogatást vezető kollégák meglátogatnának, s az ott szerzett tapasztalatok alapján ismertetnék gyűjteményünket, vagy annak a tananyaghoz kapcsolódó részét.”

A meglévő tárgyak tisztogatása, rendezése, elhelyezése, megőrzése volt a kezdeti időszak legfontosabb feladata. A gyűjtemény gyarapítása, valamint az anyag szerény keretek közötti bemutatása a múzeumvezetők minden szabad idejét lekötötte. Az adminisztrációt csak a legfontosabb levelezések lebonyolítása jelentette. Irodánk sem volt: hétköznapokon egy asztali tárlóra fektetett rajztábla jelentette az íróasztalt. Mindezek végzése olyan teljesítmény volt a két főhivatású pedagógustól, amelynél többet tőlük kívánni sem lehetett.

IV. Fontos esemény a múzeum életében: a nyilvánossági jog megszerzése

A döntő fontosságú nyilvánossági jogot a múzeumi előkészítő bizottság 1947. évi február hó 10-én kérte, és 1947. évi július hó 31-én meg is kapta. A magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter 79.222/1947. VI. ü. o. szám alatt adta meg az Orosházi Városi Múzeum nyilvánossági jogát. A nyilvánossági jogot bizonyosan a rendszeres jelentések alapján kaptuk meg, de ehhez hozzájárult az is, hogy míg másutt a meglévő intézmények is nagyon sok nehézséggel küzdöttek, Orosházán pedig éppen ebben az időben létesült egy múzeum. Ez a magyarázata annak, hogy rövid időn belül megkaptuk a nyilvánossági jogot. Természetesen, hogy ezek után a KOF kereste az alkalmat, hogy intézményünket megtekintse.

1948. évi január 29-én dr. Radnóti Aladár egyetemi m.tanár, a KOF (Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőisége) állandó helyettese látogatta meg intézményünket. A múzeum alapos megtekintése után tárgyalásokat folytatott a város vezetőségével és a múzeumi bizottsági tagokkal. A főfelügyelő ismertette a készülő múzeumi törvénytervezetet, mely szerint az orosházi múzeum az múzeumok IV. csoportjába tartozna, egy főhivatású vezetővel és egy altiszttel. Megállapítása szerint a múzeum fenntartása, fejlesztése érdekében feltétlenül szüksége van egy rendszeres, állandó illetményben részesülő főhivatású múzeumigazgatóra és egy ugyancsak rendszeres, állandó illetményben részesülő altisztre.

Valóban, a következő évben meg is jelent a 13. számú törvényerejű rendelet a múzeumokról és emlékekről, mely a V.K.M. felügyelete és irányítása alatt működve hívta életre a Múzeumok és Emlékek Országos Központját (MMOK). A MMOK 1949. évi november hó 14-én kezdte el a működését, s ezzel 1949. évi december hó 15-én megszűnt a KOF. Ez már a teljes központosításnak, a múzeumok államosításának a közelgő megvalósítását is jelentette.

A múzeumban folyó munka megnyerte dr. Radnóti Aladár tetszését, mert kérésünkre megígérte, hogy szakmai segítséget nyújt. Ennek eredményeként a régészeti anyagot dr. Korek József egyetemi m.tanár határozta meg, és restauráltatta a szegedi múzeum restaurátori műhelyében. Az érem- és pénzgyűjteményünket a Nemzeti Múzeum éremtára dolgozta fel. A néprajzi anyag vizsgálatával Palotai Gertrúdot bízta meg. Ígéretet kaptunk képzőművészeti anyag letétbe helyezésére is.

Az iskolai gyűjtemény egy részét, az első világháborús anyagot, (amelyre pedig oly büszkék voltak az iskola igazgatói) felettes hatóságunk jóváhagyásával átadtuk a Hadtörténeti Múzeumnak, amely csak nagy nehezen fogadta el. Engedélyt kértünk a KOF-tól arra is, hogy az önálló városi közkönyvtár fejlesztése céljából a nem szakmai és nem múzeális könyveinket átadhassuk. 1949. évi június hó 20-án 142 művet, összesen 182 kötetet át is adtuk. Ezzel a múzeum és a könyvtár szétvált.

Szakmai műveltségünket a különböző szakfolyóiratokból is szeretnénk volna gyarapítani, ezért az orosházi múzeum belépett a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulatba, ami az Archaeologiai Értesítő küldését is jelentette. Ezenkívül megrendeltük az Ethnographia, a Magyar Nyelvőr és a Szabad Művészet című folyóiratokat. Azonban szégyenszemre vissza kellett vonnunk a megrendeléseinket, mert 1949-ben egyetlen fillér sem volt ilyen célra beállítva.

Hogy szakmai fejlődésünket milyen komolyan vettük, mutatja az is, hogy kértük a KOF-ot, heti óraszámcsökkentést járjon ki a tanügyi hatóságoknál. Bejelentettük, hogy nyári múzeumvezetői tanfolyamon is szívesen vennénk részt. Kértük, hogy időnként budapesti szakemberek is látogassanak meg tanácsadás céljából.

Nagy gondot fordítottunk a bútorzatok korszerűsítésére is. Az ilyen irányú igényünk együtt járt szakmai fejlődésünkkel. Kérésünkre Darvas József építési és közmunkaügyi miniszter 1948. évi május hó 14-én 5000 forint újjáépítési segílyt adott. Eleinte az igényeknek megfelelő kisebb belső átépítésekre: a főépület teraszának kiállítóhelyiséggé való átalakításra, valamint a volt garázs raktárhelyiséggé való kiképzésére gondoltunk. Ez a tervünk nem valósulhatott meg, mert az állami pénz beépítéséhez telekkönyvileg bejegyzett birtoklásra is szükség lett volna. Ezzel szemben az adományozó nem járult hozzá, hogy az adományozás tényét a telekkönyvbe is bejegyeztessük — bár megígérte, ha a múzeum önszántából elköltözne, a beépített összeget visszatéríti. A KOF tanácsára nem építettük be a kapott támogatást. Új megoldást kellett keresnünk az összeg felhasználására. A kiállítási szekrények korszerűsítése látszott a legcélszerűbbnek. Ezért árlejtés alapján 2 db korszerű, vasvázás üveg kiállítószekrényt készítettünk. A szekrények akkor a legkorszerűbbek voltak, amit az is mutat, hogy a Nemzeti Múzeumban levő minta alapján készültek. Az orosházi Miklós-Testvérek készítették el, darabonként 2150 forintért, elsőrendű kivitelben. 1949-ben még egy ilyen szekrényt készítettünk a költségvetésünk terhére.

A múzeum anyaga olyan gazdag lett, hogy a kiállítóhelyiségek befogadóképességét meghaladta, ezért már kezdetben is égetően szükség volt egy raktárhelyiségre. Eredetileg Schwarcz János felajánlásában nem szerepelt a melléképületek átadása. Ennek ellenére átengedte a volt garázst, melyet kevés költséggel, munkával raktárnak rendeztünk be. (Jellemző az akkori helyzetre, engedélyt kellett kérni egy ecetfa kivágásához, mely már-már felemelte a volt garázból átalakított raktár sarki téglaszlopát.)

Miután állandóan gyarapítottuk szakmai tudásunkat, már 1948-ban a KOF-tól kisebb megbízásokat is kaptunk: a környéken létrejött muzeális jellegű gyűjtemények megtekintésére, értékelésére és támogatás nyújtására. Így Nagy Gyula felmérte Csikós Ferenc pusztaföldvári postamester gyűjteményét. A jelentés szerint a gyűjtemény jó-akarátú munka eredménye, de tudományos szempontból nem jelentős. Pusztaföldvári Történeti, Régészeti és Néprajzi Gyűjtemény név alatt 1948. évi november 20-án nyílt meg Nagy József Nagy utca 87. szám alatti háza egy önként felajánlott szobájában. A község előljáró: ága megbízta Csikós Ferencet a vezetésével, de azt hamarosan áthelyezték Királyhalmára. Sitkei József pedig Magyarbányhegyesen Besenyei Antal képzőművészeti főiskolai hallgató gyűjteményének megtekintésére kapott megbízást. A sokszínű anyagból a néprajzi gyűjtést tartotta a legértékesebbnek. Felhívta a gyűj-

tő figyelmét arra, hogy ezt a munkát tovább folytatva jó szolgálatot tehet a faluban a népművelésnek, különösen akkor, ha a gyűjteményt a felesleges tárgyaktól megszabadítva, szakszerű elrendezésben, megfelelő környezetben tárja a közönség elé. Kérte, ha régészeti leletre bukkannak, jelentse azt egyenesen a KOF-nak.

V. Múzeumunk fejlődése a költségvetések tükrében

1. A fejlődés egyik állomása: megkaptuk az első költségvetést

A költségvetéssel kapcsolatban nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy múzeumunk pénzügyi fedezet nélkül, csupán az előző fejezetekben már ismertetett adottságokkal számolva valósult meg. Hamar megtanultuk, hogy a lelkesedésen és az önzetlen munkán kívül pénzre is szükség van, a megszervezett intézmény hivatászerű működésének biztosításához. Már az első tél megmutatta, hogy legalább a fűtéssel feltétlenül számolni kell. Mennyivel könnyebb lett volna fűtött helyiségekben dolgozni, mint fűtetlen épületben télikabátban topogva tervezgetni.

A múzeum későbbi költségvetése hű tükré annak, milyen anyagi keretek közepette működhetett a kis intézet. A költségvetések gyarapodásán keresztül fel lehet mérni a múzeum fejlődését is.

A múzeum megnyitása után egy ideig nem is volt költségvetésünk. Az első költségvetési tervezetünket az 1947/48. költségvetési évre készítettük. Az intéző bizottság által összeállított tervezetet Sitkei József ismertette a múzeumi előkészítő bizottság ülésén.

I. 1. A Múzeum és Közkönyvtár vezetőinek tiszteletdíja	3500 Ft
2. Műtárgyak vásárlása és képtár fejlesztése	3000 Ft
3. Bútorzat fejlesztése	1 000 Ft
4. Belső épület fenntartása	500 Ft
5. Takarítás	500 Ft
6. Fűtés, világítás	500 Ft
II. Könyvek vásárlására	6 000 Ft
összesen:	15 000 Ft

Tervezetünk 1947. évi augusztus hó 1-től 1948. évi július hó 31-ig biztosította volna a legszükség sebb anyagiakat. A város a költségvetési tervezetünket 9000 forinttal hagyta jóvá. Am a városhoz kiszállt miniszterközi bizottság 4000 forintra csökkentette. A múzeum és a könyvtár vezetőinek a tiszteletdíját havi 80 forintról 50 forintra csökkentették. „A tiszteletdíj megállapításánál a múzeum és könyvtár vezetőinek érdemére való tekintettel a csökkentés százalékát figyelmen kívül hagyva a tiszteletdíjat méltányos összegben állapította meg a képviselő-testület.”

A jóváhagyott költségvetésünk:

I. Fenntartási összegek:	
1. Az épület belső részének karbantartási összege:	500 Ft
2. Takarítás	500 Ft
3. Fűtés	100 Ft
4. Világítás	100 Ft
összesen:	1200 Ft

II. A többi dologi kiadás összege:

1. A berendezési tárgyak javítása és pótlása	1000 Ft
2. Biztosítás	100 Ft
3. A gyűjtemény igazgatásának irodai szükséglete	200 Ft
4. Tisztító és konzerváló anyagok	100 Ft
5. Vegyes kiadások	100 Ft
6. A gyűjtemény gyarapítása	300 Ft
7. A könyvtár gyarapítása	1000 Ft

összesen: 2800 Ft

Mindösszesen: 4000 Ft

Jelentettük, hogy az 1947/48-as költségvetésünk a múzeum legminimálisabb kiadásunk fedezésére, a legnagyobbfokú takarékoság mellett sem elegendő. Míután 1949-től kezdve a költségvetési év egybeesett a naptári évvel, a város a csonka költségvetési évre az 1947/48. évi változatlan költségvetésünk végösszegének az 5/12 részét állította be.

1948-ban a vidéki múzeális gyűjtemények és közkönyvtárak államosításával kapcsolatban szükségessé vált az egyes intézmények személyi és dologi szükségleteinek az általános állami költségvetésbe való bedolgozása. Megkaptuk a V. K. M. körrendeletét, amely az 1949. naptári évre összeállítandó költségvetésünk alapjául szolgált. Szükségünk is volt mintára, mert az 1949-es évre összeállítandó állami költségvetés teljesen eltért az eddigi állami költségvetés alaki rendjétől. A részletes és alapos indokokkal összeállított költségvetési tervezet személyi és dologi kiadásai összesen 31 232 forintra rúgtak. A tervezetünkbe egy főhivatású múzeumvezető és egy altiszt illetményét is beállítottunk.

2. Szívós harc az 1950-es költségvetésért: az életünkért

A közgyűjtemények országos főfelügyelője 1949. év szeptemberében közölte, hogy a budapesti tárcaközi bizottság az orosházi múzeum 1950. évi költségvetését 17 390 forint végösszegben állapította meg. Ebben az összegben szerepel egy IX. 3. tudományos állás, évi 4380 Ft és egy takarító évi 2330 Ft összeggel. Ezt megküldte Orosháza város polgármesterének azzal, hogy állítsa be a városi költségvetésbe. Sajnos, még sok víznek kellett lefolynia a Dunán, míg ez megvalósulhatott. Novemberben jelentettük a KOF-nak, hogy az Orosházára kiszállt tárcaközi bizottság még a város által beállított 9980 forintos költségvetést is lefaragta 6810 forintra. Ebben sem a tudományos személy, sem az altiszt illetménye nem szerepel. A múzeumvezetők tiszteletdíját a város alkalmi díjazás tétele alatt oldotta meg havi 100 forintos tiszteletdíjjal. Mindez így történt, jóllehet, hogy 1949. év augusztusában a KOF részéről dr. Lakatos László tárgyalta Orosháza város vezetőivel a múzeumi költségvetés érdekében.

Ilyen előzmények után kértük a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának a támogatását. A MOK 1950. évi február hó 17-én értesített bennünket, hogy a BM, PM, a VKM és a KOF képviselői a múzeum 1950. évi költségvetését a személyi kiadásokkal együtt összesen 17 390 forintban állapította meg. A BM illetékes osztálya erről Orosháza városát hivatalosan is értesítette. Ezek után a polgármester hamarosan közölte, hogy a belügyminiszter úr rendelete alapján — mely véglegesen megállapította a múzeum 1950. évi költségvetését — a város költségvetésének átalakítása iránt intézkedett, és a városi főjegyzőt is megkereste, hogy a személyzeti előadóval a múzeumi tudományos állásra a behelyettesítést tegye folyamatba.

A megfelelő költségvetésért folytatott harc során megtanultuk, sokszor tanácsos „elébe menni a dolgoknak”. Hogy hatásos lépéseket tehessünk, elmentünk illetékes

helyre tanácsért. A Belügy- és Pénzügyminisztériumban azt tanácsolták, hogy Oroszáza városa a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságán keresztül igényeljen póthitelt. Nyomban kértük a polgármestert, hogy a BN által az Oroszázi Városi Múzeum részére megállapított 1950. évi magasabb költségvetés felhasználása, valamint a megszerzett két állás betöltése céljából az 1950. évre 11 910 forint póthitel engedélyezését kérje az illetékes hatóságoktól.

A póthitel indoklása:

I. A BM-rendelet által 1950. évre jóváhagyott kv.-tételek összege:	10 680 Ft
II. A MOK közlése szerint a Tárcaközi Bizottság által elfogadva: Állandó illetmények az 1950. évre: Egy s.múzeológus fizetése a 710-es kulcsszám2. fokozata szerint havi 1000 forint. Egy takarító fizetése a 104-es kulcsszám III/3. fokozata szerint havi 340 forint. A két illetmény 1950. július 1-től	8 040 Ft
.....	8 040 Ft
I—II. rész összesen:	18 720 Ft
Az új költségvetés:	18 720 Ft
Az érvényben levő költségvetés	6 810 Ft
<hr/>	
A póthitel összege	11 910 Ft

Valami megindult: Oroszáza város polgármestere 1950. évi július hó derekán sürgősen hazahivatott Egerből, ahol éppen egy padagógustanfolyamon vettem részt. A hazahívó értesítés tárgya: az orosházi múzeum 1950. évi költségvetéséhez póthitel biztosítása. Miután az számunkra létkérdés volt, természetesen siettem haza.

A Múzeumok és Műemlékek Orsz. Központját tájékoztattuk arról, hogy tárgyalásaink és ismételt sürgetéseink eredményeképpen Oroszáza városa végre július 22-én elküldte a póthitel iránti kérését a Megyei Tanács Pénzügyi Osztályához. Csak annyit vártam, hogy az akta megérkezék rendeltetési helyére, máris a megyei tanács pénzügyi osztályán termettem. Ott a következő felvilágosítást kaptam: Miután Oroszáza városa póthitelt kérő iratának záradéka azt tartalmazza, hogy a városnak megtakarítása nincs, a pénzügyi osztály átír a városhoz, hogy kérjen államsegélyt és ezt tárgyalassa le az augusztus 15-e körül megalakulandó városi tanáccsal. Az államsegély kérése a megyei tanács pénzügyi osztályához kerül majd, s a leg-
rövidebb időn belül véleményezve felküldik a pénzügyminisztériumba.

Megtudtuk azt is, hogy a város számvévisége a múzeumvezető fizetéséül a 712-es kulcsszám 1. fokozatát állította be arra hivatkozván, hogy a tavasszal Oroszáza a városi normál-létszám megállapításával kapcsolatban a BM, a PM és Békés megye megbízottaiból álló bizottság az üres múzeumvezetői állást a 712-es kulcsszámra minősítette. Ezzel szemben a budapesti Miniszterközi Bizottság tárgyalásai eredményeként az orosházi múzeumban 710-es kulcsszámú segédmúzeológusi állás szerveztett meg. Azonnali intézkedést kértünk a MOK-tól: tegyen lépéseket a városnál, hogy az augusztus 15-e után megalakulandó városi tanács megfelelő összegű államsegélyt kérjen.

Végül örömmel jelenthettük a Múzeumok és Műemlékek Orsz. Központjának, hogy Oroszáza városa a BM rendeleteinek megfelelően múzeumunk költségvetését felemelte. A régi költségvetésben csak dologi kiadások voltak beállítva, s a végösszeg 6810 Ft volt. A felemelt költségvetés dologi kiadásainak összege 10 680 forintra rúgott. Tehát a dologi kiadások kb. 1/3 résszel növekedtek. Ezenkívül végre a költségvetésbe került a múzeumvezetői és a takarítói illetmények is. Igaz, hogy a beállított állások kulcsszámjai alacsonyabbak, mint amit a MOK jóváhagyott, de mi mégis boldogok voltunk. Az 1950. évi jobb költségvetésért folyó küzdelmünk ezzel véget ért. Kereken egy esztendeig tartott.

3. Sürgető lépések az állások betöltéséért: a hatóságok egymásra várnak

A költségvetések alakulása világosan tükrözi, hogy a múzeum fejlődése mindinkább az egyszemélyi vezetés irányába haladt. Az intézmény további fejlődésének a biztosítása is főhivatású vezetőt kívánt. A feladatok annyira megnöttek, hogy másodállásban már nem lehetett tovább megfelelő színvonalon dolgozni. Egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a jövőben a társvezetés megszűnik, és helyébe az igazgatói állás betöltésére kerül a sor. Ezt kívánta a fejlődés is. Az iskolai munka is egész embert kívánt, a múzeumi feladatok megoldása is. Másodállásban már az utóbbit sem lehetett eredményesen végezni.

A munkatársak közül a MMOK Sitkei Józsefet szerette volna megbízni a makói múzeum vezetésével és 1950. február 11-én kelt levelében felhívta Budapestre, személyes tárgyalásra, alkalmaztatása ügyében. 1950. március 31-én nekem is jó hírt

6. kép. Sitkei József, a múzeum szervezője

hozott a posta. A Múzeumok és Műemlékek Orsz. Központja hivatalosan értesített, hogy az orosházi múzeumnál levő üres állás betöltésével kapcsolatban a Belügyminisztérium illetékes személyzeti osztályán megbeszélést folytatott, melynek eredményeképpen a központ vezetőköllégiuma a városi múzeumban rendszeresített néprajzos s.múzeológus állásra az én kinevezésemet hozta javaslatba. Egyidejűleg felszólított, hogy pályázati folyamodványomat életrajzzal szabályszerűen felszerelve adjam be a városhoz. A központ felkérte a várost, tekintettel a múzeum teljes működéséhez fűződő tudományos és népművelési érdekekre, hogy a javaslatba hozott tudományos tisztviselő kinevezéséről soronkívül intézkedjen. A pályázati kérelmemet a polgármesterhez be is adtam.

Örömmöm korai volt. Május havában ismételten jelentettem a központnak, hogy az 1950. évi felemelt költségvetésben a múzeumvezetőnek és a hivatalsegédnek a régi

rendszerű fizetésnek megfelelő összeget állította be a város. Miután mindkét fizetés az új fizetési rendelet szerint magasabb, mint a beállított összeg, Orosháza városa nem módosította a múzeum költségvetését, és az állásokat sem töltötte be. A város a költségvetést csak akkor emeli fel, és az állásokat csak akkor tölti be, ha a Belügyminiszter az 1627—2/1950. BM. II. 2. sz. rendelet helyesbítést nyer. Kértem a Központot, hogy lépjen közbe a BM-nél, a fenti rendelet módosításáért annál is inkább sürgős a kinevezés, mert ellenkező esetben „kénytelen lennék a nyári szünidőben iskolai dolgokkal foglalkozni” ami az intézmény fejlődését nem szolgálná — írtam beadványomban.

A Központon kívül a Belügyminiszterhez is fordultam, hogy a másolatban mellékelt rendeletét módosítsa, amelyben felemelte, illetőleg végleg megállapította az orosházi múzeum 1950. évi költségvetését. Ez azonban a mai napig sem lépett életbe — írtam. A hivatkozott rendeletben szerveztetett egy múzeumvezetői és egy hivatalsegédi állás részükre a régi fizetés szerinti összeg állíttatott be a költségvetésbe. Miután a március 1-én életbe léptetett új fizetési rendelet mindkét állás fizetését lényegesen felemelte, a BM-rendelet alapján beállított összeg nem elegendő. Ezért Orosháza városa sem a felemelt költségvetést nem folyósítja, sem a két állást nem tölti be addig, míg a BM nem módosítja a sokat hivatkozott rendeletét.

Később arra kértem a polgármestert, miután a város kétszer is kérte a BM-rendelet módosítását — a pályázati kérelmet továbbítsa illetékes felsőbb hatósághoz. A város pályázatomat végre július 27-én beküldte a megyei tanács vb titkárságához, mivel nagyon fontos volt az, hogy az állás betöltése még az új iskolai év megkezdéséig megtörténjen. Kérésimmal a VKM-hez is fordultam támogatásért, gyors intézkedésért.

A szorongva várt kinevezés az utolsó pillanat után, de megjött. 1950. évi szeptember 16-án Orosháza Város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága 525—45—6/1950.

7. kép. Nagy Gyula, az orosházi múzeum szervezője és 1978. XII. 31-ig igazgatója

számú véghatározatát hozta, amelyben megtörtént a kinevezésem. Az emlékezetes véghatározat:

„1950. szeptember 1-én kelt 13/4 sz. határozattal kinevezi a Városi Múzeumhoz s. múzeológusi állásra 1950. évi szeptember 1-i hatállyal és egyidejűleg besorolja a 712. kulcsszám 1. fiz. fokozatába, havi 950 Ft illetmény alapfizetéssel.

Indoklás: MMOK ugyan kérte, hogy nevezettet a 710 kulcsszám 2. fiz. fokozatába sorolja, de tekintettel arra, hogy a város létszám megállapításnál a bizottság a munkakört 712. kulcsszám alá sorolta s a hitelkeret ennek megfelelően lett beállítva a rendelkező részben foglaltak szerint kellett határozni.”

Munkatársam, Sitkei József 1949. szeptember 1-én igazgatóhelyettesi megbízást kapott iskolájában. A megnövekedett iskolai feladatok számára mind nehezebbé tették a múzeumi tevékenységet. Ezért 1950. szeptember 1-én megvált a múzeumtól. Bár munkája elismerésének tartotta a múzeum felettes hatóságának megtisztelő ajánlatát — a makói múzeum igazgatói állásának a felajánlását — azt mégsem fogadta el. Továbbra is a pedagógus pályán maradt.

Ezzel lezárult az orosházi múzeum hőskora.

1950 az egész magyar közgyűjtemény hálózat életében minőségi fordulatot hozott: az addig megyei és városi fenntartású, széttagoltan dolgozó múzeumokat és a levéltárakat központi irányítás alá vonták és fenntartásukról, fejlesztésükről attól kezdve az állam nevében a minisztérium gondoskodott.

Die Heldenzeit des Museums von Orosháza (1945—1950)

GYULA NAGY

Die Geschichte des Museums von Orosháza ist gleichzeitig lehrreich und beispielhaft. Seine Gründung ist mit dem Namen des Lehrers der Bürgerschule, Balázs Juhász (1874—1930) verbunden. In der Bürgerschule hatte er von seinen Schülern ein Schulmuseum zusammensammeln lassen. Diese Sammlung bestand aus folgenden Teilen: einer archäologischen Sammlung, einer ethnographischen und einer Sammlung aus Kriegsmaterial. Diese Sammlungen wurden 1927 als das Museum von Orosháza gezeigt. Der Klassenraum wurde jedoch benötigt, so gelangten die Gegenstände der Sammlung, leider, wieder in Lagerräume zurück, ins Vorzimmer, auf den Flur und sogar auf den Dachboden. Nach dem Tode des Begründers wurde der Lehrer József Sitkei für die Pflege und Fürsorge der Sammlung verantwortlich.

Nach Beendigung des 2. Weltkrieges beschleunigte sich die Entwicklung des Museums. Als Dank dafür, daß die Familie Schwarcz glücklich aus der Deportation zurückgekehrt war, bot der Kaufmann János Schwarcz (1901—1964) sein stockwerkiges Familienhaus dem Museum als Heimstatt an. Der Schenker schloß mit der Stadt Orosháza einen Schenkungsvertrag. Der in der Stadt entstandene Museumsausschuß hat den Grundschullehrer Gyula Nagy um die Organisation des Orosházaer Museums, da einzig und allein er sich in der Stadt mit ethnographischer Sammlung beschäftigte betraut. In seiner Schule schuf er gleichfalls eine bescheidene Sammlung und organisierte mit den Schulen der Stadt eine Folklore-Andenkensmaterialsammlung. Gyula Nagy wählte den Fürsorger der Sammlung der Bürgerschule, József Sitkei als Mitarbeiter an sich. Bei beiden guten Freunde transportierten, unterstützt von den Schülern, das ungeordnete, jedoch reichliche museale Material mit großer Leidenschaft ins neue Heim. Mit sehr viel Arbeit, viel Unterstützung und Hilfe konnten sie 1946 das Museum von Orosháza eröffnen.

Die beiden jungen Pädagogen führten die Bereicherung des Museums mit gewaltiger Begeisterung fort. Gleichzeitig bildeten sie sich laufend weiter und wurden bald zu Fachmuseologen. Besonders schwungvoll arbeitete Gyula Nagy, der sich die Weiterentwicklung des Museums zum Lebensziel gemacht hatte. Als Ergebnis ihrer guten und erfolgreichen Arbeit bekamen sie das „Öffentlichkeitsrecht“. Das bedeutet, daß die Sammlung ins Landesverzeichnis der Museen aufgenommen wurde und amtlich als Orosházaer Museum deklariert wurde. Hiermit beschleunigte sich die Weiterentwicklung des Museums.

Die beiden Museumsorganisatoren unterrichteten jeden Tag in der Schule, und nach dem Unterricht arbeiteten sie unbezahlt im Museum weiter. Darüber hinaus kämpften sie um einen jährlichen Etat für das Museum, und daß dieses einen hauptamtlichen Leiter erhielt. Schließlich wurde auch dies erreicht. 1950 ernannte die

Stadt Gyula Nagy zum Museumsleiter. Sein Mitarbeiter wurde in seiner Schule stellvertretender Direktor und nahm aus diesem Grunde die Ernennung als Leiter des Museums von Makó nicht an. Mit der 1950 erfolgten Verstaatlichung der Museen des Landes war die Heldenzeit des Museums von Orosháza abgeschlossen.